



ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN 20. YILDÖNÜMÜ: GÜNCEL BİR DEĞERLENDİRME

17 Eylül 2021'de Tacikistan Devlet Başkanı İmamali Rahman başkanlığındaki Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) Devlet Başkanları Konseyi'nin yıldönümü münasebetiyle düzenlenen zirvesi Duşanbe'de gerçekleştirildi. Üye devletler olarak Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Özbekistan ve ŞİÖ gözlemci devletleri olarak Belarus ve İran'ın cumhurbaşkanlarının katıldığı zirveye, Çin, Hindistan, Rusya gibi diğer üye devletler ile gözlemci statüsündeki Moğolistan'ın başkanları uzaktan katılım sağlamıştır. Türkmenistan Devlet Başkanı Kurbankulu Berdimuhamedov zirveye davetli olarak katılmıştır. Yirminci yıldönümünü geniş çapta kutlama planlamalarına rağmen, Afganistan'daki son gelişmeler ve kilit üyelerin yokluğu gündemi değiştirmiştir. ŞİÖ'ye üye Çin ve Rusya gib önemli ülkelerin liderlerinin yokluğu, Afganistan'daki duruma ortak bir çözüm bulunamamasından kaynaklanan çelişkileri azaltma girişimi olarak yorumlanmıştır. Tacikistan Devlet Başkanı İmamali Rahman, "Afganistan'ın etnik çeşitliliğini gözmezden gelmenin" ve "sert ortaçağ şeriat yasalarını" dayatmanın iyi bir şeye yol açmayacağını belirterek, Taliban hükümetine karşı en sert tutumu sergilerken, Rusya, Çin ve Pakistan cumhurbaşkanları ise Taliban'a karşı daha ılımlı bir yaklaşım sergilemişlerdir. Pakistan Devlet Başkanı İmran Han, Taliban'ın "şerleştirilmemesi" gerektiğine inanırken, Putin ve Xi Jinping, Taliban'ın iktidara yükselişini "kansız" ve "oldubitti" olarak değerlendirmişlerdir. Başkan Putin, ŞİÖ Temas Grubu içinde Taliban hükümetiyle müzakere etmeyi dahi önermiştir. Bölgesel güvenliği korumak için Tacikistan Devlet Başkanı Rahman, Afganistan çevresinde bir güvenlik kuşağı oluşturulması çağrısında bulunmuştur. Rahman'ın, Afganistan konusundaki kararlı duruşu, Afganistan'daki militan grupları baskı altında tutmak için Pakistan'ın desteğini kazanma girişimi olarak da algılanmıştır. Uygurlar'ın Afganistan militanlarıyla olası bağlantılarından endişe eden Çin ve benzer şekilde kuzeybatı sınır bölgeleriyle ilgili güvenlik korkusu olan Hindistan, militan gruplara baskı yapılması hususunu önemsemektedir. Afganistan'da kapsayıcı bir hükümet kurma ve acil insani yardım ihtiyacı tüm liderler tarafından vurgulanmıştır. Afganistan'da

insani krizi önlemek için Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Comart Tokayev, Afganistan'a uluslararası yardım için Almatı'da bir insani merkez kurmayı teklif ederken, Özbekistan Devlet Başkanı Şavkat Mirziyoyev ise gerekirse Taşkent'te ŞİÖ-Afganistan zirvesine ev sahipliği yapmaya hazır olduklarını dile getirmiştir. Genel olarak Duşanbe Deklarasyonu, Afganistan'daki gelişmelerin altını çizse de, herhangi bir yapıcı ve toplu öneri sunamamıştır. Geniş coğrafi kapsamına rağmen, üye devletlerin çelişkili görüşleri nedeniyle bölgesel güvenlik konularında herhangi bir ortak karara varmalarının pek mümkün olmadığı bu durum ŞİÖ'nün genişlemesine ilişkin yaygın endişelere kanıt niteliğinde değerlendirilmektedir. ŞİÖ'nün bir diğer önemli işlevi de bölgesel liderlerin yüz yüze müzakereleri için bir platform sağlamaktır. Ancak yıldönümü zirvesi arifesinde beklenen bu görüşmeler gerçekleşmemiştir. Bu arada zirve üyeleri, İran'ı tam teşekküllü bir üye devlet olarak kabul etme prosedürünü başlatmak ve Mısır, Katar ve Suudi Arabistan'a diyalog ortağı statüsü vermek suretiyle örgütü daha da genişletmeyi kabul etmiştir. Bir önceki genişlemenin 2017 yılında Hindistan ve Pakistan'ın tam üye olarak kabul edilmesiyle sonuçlandığını hatırlatmakta da fayda vardır. Yirmi yıl içinde, ŞİÖ birkaç gelişme aşamasından geçmiştir. 1996 ve 1997 anlaşmalarına dayanarak Çin ile Rusya ve Orta Asya devletleri arasındaki sınırları koruyan Şanghay Beşlisi'nin ŞİÖ öncesi aşamasıyla başlayan ŞİÖ'nün kurumsallaşması 2001-2004 yıllarında gerçekleşmiştir. Özbekistan'ı üye devlet olarak kabul etmek; terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılıkla mücadele konulu Şanghay Sözleşmesini imzalamak; Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı ile birlikte ŞİÖ Sekreterliği'nin kurulması, ŞİÖ'nün oluşum aşamasının gelişmeleri arasında yer almaktadır. İran, Hindistan, Pakistan ve Moğolistan'ın gözlemci devlet olarak kabul edilerek üyelüğün genişletilmesi, enerji iş birliğinin geliştirilmesi ve Afganistan'dan afyon kaçakçılığı ile mücadele ŞİÖ'nün bir başka aşamasına (2005-2015) önyak olmuştur. Hindistan'ın tam teşekküllü üyelik teklifini erteleyen; önce dikey, daha sonra yatay olarak gelişme kararı da bu

dönemde gerçekleşmiştir. 2017 yılında Hindistan ve Pakistan'ın üye devletler olarak katılımı, ŞİÖ'nün genişlemesinin yeni bir aşamasını başlatmıştır. Bu süreç şimdi İran'ın katılımı için iki yıla kadar sürebilecek prosedürü de içermektedir. İran hükümetinin Tacikistan İslami Hareketi'ne destek verdiği iddiasını açıklayan Tacik hükümeti ile süregelen yaptırımlar ve çelişkiler nedeniyle şu ana dek İran'ın ŞİÖ'ye üyelik başvurusunun 15 yıl ertelenmiş olması dikkat çekicidir. İran'ın sekizinci tam üye olarak kabul edilmesiyle ŞİÖ, bir Avrasya blogu olarak gücünü artırmaktadır. ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi ve ardından ABD hükümetinin bölgedeki varlığının azalması, ŞİÖ mekanizmaları içinde de bölgesel iş birliğini canlandırması beklenmektedir. Öte yandan, bazı uzmanlar, ŞİÖ'nün Rusya'nın Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün yapıları da dâhil olmak üzere bölgenin güvenliğini ve Çin'in iş birliğinin ekonomik bileşenini sağladığı konusunda mutabık sayılırlar. ŞİÖ Kalkınma Bankası ve ŞİÖ Serbest Ticaret Bölgesi önerisiyle, 2020 yılında Qingdao'da Çin-ŞİÖ Kalkınma Bölgesi'nin kurulması ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin geniş biçimde teşvik edilmesi, Çin'in ekonomik bileşenini güçlendirme çabalarının temelini oluşturmaktadır. Ancak Çin'in terörle mücadele için Afganistan, Pakistan ve Tacikistan'ı bir araya getiren Dörtlül İşbirliği ve Koordinasyon Mekanizması'nı kurması, Çin'in bölgesel güvenlik çabalarının kurumsallaşması olarak da görülmektedir. Rusya, ŞİÖ'yü, çeşitli ölçülerde eşit derecede kritik olan diğer üye devletlere ek olarak, Rusya'nın çıkarlarını destekleyen Batı karşıtı bir blok olarak değerlendirmektedir. Her durumda, ŞİÖ zirvesi, Avrasya blogunu güçlendirmek için yeni üyeler ekleyerek örgütün ölçeğini daha da genişletme arzusunu doğrulamıştır. ŞİÖ'nün, bir örgüt olarak daha törenselle ve aldığı kararlar noktasında daha etkisiz bir hale gelebileceği tahminlerine rağmen, Asya meselelerini tartışmak için bölgesel oyuncuları bir araya getirme potansiyeli yadsınmaz. Bölgesel güvenlik ve Afganistan, ŞİÖ üyelerinin güçlü ve kararlı bir tepkisine her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymaktadır.

Politika, Dış İlişkiler ve Güvenlik

- Rusya Devlet Başkanı'nın Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) işlerinden sorumlu özel elçisi Behtiyor Hakimov, Rusya'nın örgütün genişlemesini memnuniyetle karşıladığını dile getirdi. Hakimov, İran'ın Afganistan'ın yanı sıra ŞİÖ alanının doğal bir parçası olması nedeniyle Rusya'nın İran'ın ŞİÖ'ye girmesini çok yararlı bir karar olarak değerlendirdiğini kaydetti. Ayrıca Rusya'nın Türkmenistan'ın ŞİÖ'ya potansiyel üyeliğini desteklediğini de bildirdi. Türkmenistan Cumhurbaşkanı'nın ŞİÖ'nün son Eylül zirvesine katıldığını belirtmek gerekmektedir (Orient, 24.09.2021).
- Kırgızistan Dışişleri Bakanı Ruslan Kazakbayev, İranlı mevkidaşı Hüseyin Emir-Abdullahian ile New York'taki Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu oturumlarında bir görüşme gerçekleştirdi. Bakanlar, İran - Türkmenistan - Özbekistan - Kırgızistan demiryolu koridoru dâhil olmak üzere altyapı projelerini görüştiler. Taraflar ayrıca Afganistan'daki durumu da değerlendirdiler. Emir-Abdullahian İran'ın Kırgızistan'a malların transit geçişi ve Kırgızistan'dan malların gönderimi için Bender Abbas limanında bir arsa sağlayacağını duyurdu (Kabar, 25.09.2021).
- Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Comart Tokayev BM Gıda Sistemleri Zirvesi'nde konuşma yaptı. Başkan, gıda sistemleri insanın tüm yönlerini etkilediği için gıda pazarlarının sürdürülebilir gelişimi için koşullar yaratmanın artan önemine değindi. Tokayev ayrıca, Kazakistan'ın daha yeşil tarıma ve sürdürülebilir kalkınmaya bağlı olduğunu kaydetti. Ülke, yılda 7 milyon tona varan buğday ihracatı ile ilk 10 buğday ve un üreticisi arasında yer almaktadır (Kazinform, 24.09.2021).
- Azerbaycan Uluslararası İlişkiler Analiz Merkezi "Azerbaycan, Türkiye ve İran İlişkileri" başlıklı bir konferans düzenledi. Etkinliğe üç ülkenin Dışişleri Bakanlıklarının başkanları, diplomatlar, farklı kuruluşlardan temsilciler ve akademisyenler katıldı. Karşılıklı çıkar konularını görüşen taraflar, mevcut küresel sistemde üç ülkenin benzer zorluklarla karşı karşıya olduğunu ve daha yoğun iş birliğinin bunların üstesinden gelinmesine yardımcı olacağını kaydetti (Anadolü Ajansı, 22.09.2021).
- Ukrayna - 15 ülkeden Müttefik ve ortak servis üyeleri, NATO ile yıllık "Rapid Trident 21" askeri tatbikatı başlattı. Yaklaşık 300 ABD Askeri, 6.000 çok uluslu birlikle birlikte NATO ve Avrupa-Atlantik ortak ülkeleri için bir iş birliği programı olan Barış için Ortaklık bayrağı altında taktiksel olarak çalışacaktır. Tatbikat, katılan birlikler arasında savaşta hazırlığı, savunma yeteneklerini ve birlikte çalışabilirliği artırmayı amaçlamaktadır. Rapid Trident 21, ABD ve Ukrayna arasındaki 25 yılı aşkın ortaklığı devam ettirmektedir (Army.mil, 21.09.2021).
- Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna Dışişleri Bakanları, Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Teşkilatı - GUAM'ın Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısına katıldı. Toplantı, BM Genel Kurulu'nun 76. Oturumunun oturumlarında yapıldı. Taraflar, teşkilat bünyesinde Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna arasında çeşitli alanlarda siyasi ve sektörel iş birliğini ele aldı. Katılımcılar ayrıca, GUAM ülkeleri aracılığıyla ticaret ve uluslararası lojistiği geliştirmeye yönelik belirli ekonomik adımları ve projeleri özetlediler (Guam-organization.org, 22.09.2021).

Ekonomi, Finans ve Enerji

- Kazakistan Başbakanı Askar Mamin, ülkedeki hasat çalışmaları hakkında bilgi verdi. Hasat işinin tamamlanması oranının %95 olduğunu belirtti. Başbakan, tahıl hasadıyla ilgili durumu, verimde düşüşe neden olan hava koşulları nedeniyle zor ve elverişsiz olduğunu da sözlerine ekledi. Bununla birlikte Kazakistan 18 milyon ton tahıl ve yağlı tohum hasadı yapmayı planlamaktadır. Başbakan, iç buğday talebinin tam olarak karşılanmasını sağladı (Qazaq TV, 21.09.2021).
- Özbekistan, uluslararası finans kuruluşlarıyla iş birliğini güçlendirmektedir. Ülke, İslam Kalkınma Bankası ve OPEC Uluslararası Kalkınma Fonu'nun fonlarını kullanarak kırsal bölgelerini geliştirmeyi planlamaktadır. Kuruluşlar 20 yıl boyunca sırasıyla 200 milyon dolar ve 75 milyon dolar tutarında kredi tahsis edecektir. Özbekistan'ın projelere katkısının 60 milyon doları bulması beklenmektedir. Projeler, kırsal yerleşimlerin mimari görünümünü güncellemeyi ve ulaşım altyapısının geliştirilmesine yönelik olacaktır (UzReport, 21.09.2021).
- Rus nükleer şirketi Rosatom Başkanı Aleksey Lihacev, ülkenin operasyonel nükleer santrallerinin çoğunda nükleer güç ünitelerinin sayısını artırmayı planladığını açıkladı. Lihacev, Rusya'nın kademeli olarak Sovyet birimlerini söküp, 2035 yılına kadar bunları 15 ünite ile değiştireceğini açıkladı. Tüm yeni üniteler 1200 MW kapasiteli 3+ nesil olacaktır. Rusya, cevher ve altın yataklarını geliştirmek için küçük nükleer santrallerden oluşan bir filo inşa etmektedir (TASS, 20.09.2021).
- Kırgızistan, mahsul hasadında önemli bir düşüş yaşadı. Ülkenin Tarım, Su Kaynakları ve Bölgesel Kalkınma Bakan Yardımcısı Azamat Mukaşev, hasadın %30 oranında azaldığını duyurdu. Çiftçilerin 448 bin hektardan fazla tahıl ürünü veya toplam alanın neredeyse %95'ini hasat ettiğini sözlerine ekledi. Sonuç olarak, ülkenin toplam hasadı 370-380 bin ton mahsul olarak gerçekleşmiştir. Mukaşev, kuru hava koşullarının hasatta düşüşe neden olduğunu açıkladı (Kabar, 24.09.2021).
- Azerbaycan Devlet Kamu Hizmetleri ve Sosyal Yenilikler Kurumu, Azerbaycan ve Türkiye'nin ortak bir yenilik ve teknoloji araştırma merkezi açacağını duyurdu. Devlet Ajansı Başkanı Ulvi Mehdiyev ve Baykar Makina CEO'su Haluk Bayraktar, teknoloji, yapay zekâ ve daha pek çok alanda bir dizi eğitim programı sunacak olan Bilim Bakü Merkezi'nin kurulmasına ilişkin bir mutabakat imzaladı. Merkez, yenilikçi teknolojik ürün ve teçhizat üretecek, geliştirecek ve onları sanayiye ve diğer alanlarda ticarileştirecektir (AzerNews, 23.09.2021).
- 2021'in ilk çeyreğinde Avrasya Ekonomik Birliği, 7.1 milyar dolarlık yabancı yatırım çekti. Rapor edilen dönemde, birliğe karşılıklı doğrudan yatırımların net girişi, geçen yılın aynı dönemine göre 663.2 milyon dolar veya %93 olarak gerçekleşmiştir. Karşılıklı yatırımların toplam rakam içindeki payı %9'a yükselmiştir. Belarus, karşılıklı yatırımlar için bir numaralı hedef ülke olmaya devam ederken, Kazakistan ikinci sırada yer almaktadır. Buna karşılık ülkeler sırasıyla 501 milyon dolar ve 137 milyon dolar çekmiştir (BelTA, 22.09.2021).

Toplum ve Kültür

- Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, New York'ta Türkiye'nin bugüne kadarki en maliyetli dış misyonu olan Türkiye'nin resmi kurdele kesme törenine katıldı. 171 metrelilik yeni bina, ülkenin BM'deki daimi misyonuna, New York'taki başkonsolosluğuna ve ayrıca diplomatik konutlara ev sahipliği yapacaktır. Komşu gökdelenlerin çoğunu gölgede bırakan bina tasarımı Selçuklu döneminden ve Türk kültüründe müstesna bir yer alan laleneder ilham alan motifler yer almaktadır (Asia.nikkei.com, 21.09.2021).
- TÜRKSOY, ünlü Kazak şairi Jambıl Jabaev hakkında Avrasya Yazarlar Birliği tarafından Türkçe'ye çevrilen bir kitap yayımlandı. Kitabın tanıtımı Saken Seyfullin Kütüphanesi'nde yapılarak, Jambıl Jabaev'in doğumunun 175. yıl dönümüne ayarlanmıştır. Etkinliğe Kazakistan Yazarlar Birliği Başkanı Ulugbek Esdaulet, Kazakistan'ın TÜRKSOY Temsilcisi Bakıttan Omarov, TÜRKSOY İdari İşler Daire Başkanı Sancar Mülazımoğlu ve Kazakistan'dan amatör edebiyatçılar katıldı (Turksoy.org, 20.09.2021).
- Özbek şehri Nukus, İkinci Uluslararası Türk Dünyası Bahşi Festivali'ne ev sahipliği yaptı. Etkinlik TÜRKSOY, Özbekistan Kültür Bakanlığı ve UNESCO'nun katkılarıyla düzenlendi. Festivalde yer alan "Söyle Bahşi" ses yarışması ve "Aşıklik Sanatının Dünya Medeniyetindeki Rolü" konulu uluslararası forumuna 22 ülkeden yaklaşık 260 sanatçı, bilim insanı ve halk bilimi katıldı (Turksoy.org, 21.09.2021).
- Tacik ve Fars klasik edebiyatının kurucusu şair Ebu Abdallah Rudaki anıtının açılış töreni Nur-Sultan'da yapıldı. Etkinliğe Kazakistan Senato Başkanı Maulan Aşım-bayev ve resmi bir ziyaret için Kazakistan'da bulunan Tacikistan Majilisi Oli Meclis Başkanı Rüstemi Emomali katıldı. Kazakistan'da Tacikistan Cumhuriyeti'nin yeni Büyükelçiliği inşaat sahasındaki ilk taş atma törenine iki ülke parlamento odalarının başkanları da katıldı (Kazinform, 24.09.2021).
- Makhtumkuli Türkmen Devlet Üniversitesi ve Bakü Devlet Üniversitesi, iki ülkenin bağımsızlıklarının 30.yıl dönümünü kutlamak için yaklaşan tarihe adanmış bir telekonferans düzenledi. Mevcut çevrimiçi toplantının konusu "Türkmenistan ve Azerbaycan - ikili ortaklığın stratejik doğası" başlığı altında geçmiştir. Toplantıya katılanlar, ikili iş birliği ve iki devlet arasında karşılıklı yarar sağlayan etkili ortaklığın daha da geliştirilmesinin ana vektörleri için fikirlerini ele aldılar (SNG, Today, 23.09.2021).
- Çin Halk Cumhuriyeti, insani yardım kargosunu Kırgızistan'a gönderdi. İnsani yardım paketinde 3 milyon tıbbi maske, 100 bin adet N95 tıbbi maske, 20 bin takım koruyucu elbise ve 1.5 bin ton buğday yer aldı. Kırgızistan Sağlık Bakanı Alimkadir Beyşenaliev, Acil Durumlar Bakanlığı Devlet Sekreteri Azamat Mambetov ve Çin'in Kırgızistan Büyükelçisi Du Dewen, insani yardım kargosunun resmi teslim töreninde yer aldı (Kabar, 22.09.2021).